

In memoriam

Balassa Iván

(1917–2002)

85 éves korában elhunyt a magyar néprajztudomány nemzetközi hírvé tudósa, dr. Balassa Iván professzor. Fájó szívvel búcsúzunk tőle a honismereti mozgalom munkásai nevében, hiszen példamutató szövetségést veszítettünk el, aki mind kutatói teljesítményével, mind a hon- és népismeret terjesztésével segítségünkre volt. Alkotásokban kivételesen gazdag életút zárult le november 1-jén, s vigaszunk éppen az lehet, hogy időtálló művei itt maradnak közöttünk, az általa gerjesztett kezdeményezések folytatódnak.

1917. október 5-én a bihari Bárádon született, ahol anyai nagyapja református lelkész volt, ahol a világról első benyomásait szerezte, ahová később kutatóként is vissza-visszatért, ahol Kossuth mellett őt is díszpolgárrá fogadták, s ahol hamvai pihennek ezután. Debrecenbe vezette tovább az útját, ott szerzett magyar-német szakos tanári oklevelet és magyar-finnugor nyelvészetből doktorátust. „A debreceni civis földművelésének munkamenete és műszókincese” című 1940-ben készült értekezése szinte programszerűen jelöli ki későbbi tudományos pályája fő irányát: a mezőgazdaság-történeti kutatást, a történeti-néprajzi-nyelvi összefüggések feltárását. Első mestere, Csúry Bálint erre ösztönözte, ő indította a tudomány mezején. A debreceni és a kolozsvári egyetemen töltött gyakornoki évek (1938–1940) után a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban induló (1941–1944), a budapesti Néprajzi Múzeumban (1944–1956) és a sárospataki Rákóczi Múzeumban (1956–1961) folytatódó, majd a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban (1966–1983) kiteljesedő muzeológusi pályán Szabó T. Attila, Kelemen Lajos, Herepei János, László Gyula, Györffy István, Viski Károly iránymutatását követte, s Balassa Iván mindenben méltó folytatónak bizonyult.

Miben áll a több mint hat évtizedes etnográfusi munkálkodás jelentősége?

Elsősorban a maradandó eredményeket hozó tudományos tevékenységben. Kandidátusi címét 1956-ban a magyar kukorica termesztésének, hasznosításának néprajzi és nyelvészeti vonatkozású feldolgozásával szerezte (a monográfia nyomtatásban 1960-ban jelent meg), akadémiai doktor 1966-ban *Az eke és a szántás története Magyarországon* című értekezésével lett (könyv alakban 1973-ban adták ki). Elsősorban agrártörténeti kutatásainak elismeréseként választotta a Svéd Királyi Gustav Adolf Tudományos Akadémia levelező (1975), majd rendes tagjának (1983), a Dán Királyi Tudományos Akadémia pedig tiszteletbeli tagjának (1975). Az igen rangos nemzetközi kitüntetés, a Herder-díjat 1980-ban ítéltek neki. Ebben szerepet játszott érdeklődésének sokoldalúsága, hiszen a folklór területén is jeleskedett – többek között – a *Karcsai mondák* (1963), a *Lápok, falvak, emberek. A Bodroghköz* (1975), *A székelyföldi Erdővidék temetői* (1992) című kötetivel, miközben folytatta a földművelésnek egy-egy tájegységre vonatkozó monografikus feldolgozását is – például: *Földművelés a Hegyközben* (1964 és 2000), *Aratómunkások Magyarországon* (1985), *Tökaj-Hegyalja szőleje és bora* (1991) –, s foglalkozott történeti témákkal, például *Földosztó mozgalom a Bodroghközben 1898-ban* (1956), *Sárospatak történeti helyrajza* (1994). Összefoglaló művek is kikerültek keze alól, több kiadást is megért a *Magyar néprajz* – Ortutay Gyulával közösen jegyzett – kötete (1979, 1980, 1982, 1984), művelte a határainkon túli magyarok (1989) és a magyar gabonatermelés néprajzi vizsgálatát (1990), szerkesztője, szerzője volt az új magyar néprajz kötetországnak, főszerkesztője az *Életmód* kötetnek. Kismonográfiákban mutatta be a tudomány néhány számára különösen becses magyar tudósát, így Jankó Jánost (1975), Csúry Bálintot (1988), Szabó T. Attilát (1996), László Gyulát (2001), s írásaival úttörő szerepet vállalt Györffy István tevékenységének méltó újraértékelésében (1980, 1984). Publikációinak bibliográfiája kötetnyi terjedelmű, tudományos alkotómunkája elismerését számos kitüntetés jelzi (Pitré-díj, Akadémiai-díj, Pro Paluster-díj, Móra Ferenc-díj, Györffy István- és Bugát Pál-emlékérem), 80. születésnapján a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjét adományozta neki a köztársasági elnök. Tág horizonton széttekintő, az összefüggéseket felismerő, nagy munkabírású kutató volt, aki idős korában is naponta dolgozott íróasztala mellett, s mindvégig hűséges munkatársa maradt folyóiratunknak. Kitűnő tájékozottságát tükröző recenzióit, emlékezeit, adatközléseit szívesen fogadták olvasóink.

Balassa Iván szerepvállalásának egy másik alapértékét a tudományos szervezésben figyelhetjük meg. Akárhon teljesített szolgálatot, mindenütt megújított valamit, mindenütt műhelyt terem-

tett maga körül. Fiatalon szerkesztője lett a néprajztudomány legrangosabb folyóiratának, az Ethnographiának (1949–1956), 1972-ben a szerkesztőbizottság elnöke lett. A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei című sorozatnak húsz száma jelent meg az ő szerkesztői keze nyomán, később a Mezőgazdasági Múzeum agrártörténeti, az Akadémia néprajzi sorozatának szerkesztésében vállalt szerepet. Az utóbbi tíz évben a Néprajzi Látóhatár szerkesztőbizottságának társelnökéeként az ifjabb hazai és határon túli kutatói nemzedékek fejlődését segítette. Út-törő jelentőségű kezdeményezések kapcsolódnak a nevéhez. A Művelődési Minisztérium múzeumi főosztályának tudományos osztályvezetőjeként (1961–1966) igen eredményesen fáradozott a vidéki közgyűjtemények fejlesztéséért, beleértve az egyházi intézményeket is; tanulmánya jelent meg a múzeumi kiállítások tudományos előkészítéséről (1964), társszerzőként kötetben mutatta be a hazai múzeumokat (1969). A Mezőgazdasági Múzeum főigazgató-helyetteseként megteremtette az első európai mezőgazdasági munkaeszköz-történeti archívumot. Kiváló nyelvtudásával nemzetközi programokban is rendszeresen részt vett; kongresszusok előadója, kiadványok szerkesztőbizottsági tagja volt. A koppenhágai mezőgazdasági munkaeszközök kutató intézetben elnökségi tagként vették igénybe felkészültségét, a Mezőgazdasági Múzeumok Nemzetközi Szervezete alelnökévé választotta (1969–1971), majd tiszteletbeli tagjává fogadta, akárcsak a finn, a szlovák, a cseh néprajzosok társasága. A Magyar Tudományos Akadémia művelődéstörténeti, néprajzi, magyar őstörténeti bizottságaiban hasznosította felkészültségét, a tudományos minősítés folyamatában gyakran kapott opponensi feladatokat; mint az Eötvös Loránd Tudományegyetem tárgyi néprajzi tanszékének címzetes egyetemi tanára részt vett a jövőd néprajzosok, nyelvészek oktatásában. A Magyar Néprajzi Társaságban fiatalon titkári feladatot kapott, később szakosztályelnök lett, majd pedig a Társaság alelnökéeként és elnökeként szabott irányt a közös tevékenységnek. A tudományos igényesség mellett, szerepe volt a két világháború között kiemelkedő munkát végző, de a pártállami időkben ideológiai okokból alábecsült, mellőzött tudósok rehabilitálásában, s különös figyelemmel igyekezett elősegíteni a Kárpát-medencében kisebbségben élő magyarság néprajzi kutatását, valamint a hazai kisebbség etnográfiajának vizsgálatát. Saját mestereinek példáját követve szakmai segítségnyújtással önkéntes munkatársak sorát támogatta a szakmai fejlődésben figyelmével, tanácsaival, s elvezette őket az igényes kutatásig, publikációs tevékenységig, tudományos fokozat megszerzéséig. Megbecsülte azt az egyénileg és közösségekben végzett gyűjtőmunkát, amely a Néprajzi, valamint a Nyelvtudományi Társaság égisze alatt, illetve a honismereti mozgalomban kibontakozott.

S ehhez a ponthoz kapcsolódik életművének egy harmadik eleme: *tudománynépszerűsítő munkálkodása*. Pályája elején ő írta meg az első s máig egyetlen középkorai néprajzi tankönyvet (1947). Kiemelkedő az a tevékenysége, amelyet a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatban a néprajzi választmány alapító elnökeként végzett; népszerűsítő célzatú, nagypéldányszámú könyvsorozatokat indított és szerkesztett (Néprajz mindenkinek; A népművészet mesterei). Törvényszerűnek mondható, hogy a néprajztudomány élvonalbeli képviselői közül ő vállalt leginkább önzetlen társadalmi munkát a helyi civil egyesületekben. Meghívta soraiba a kolozsvári székhelyű Kriza János Néprajzi Társaság, a Györffy István Néprajzi Egyesület, a sárospataki központú Bodrogközi Művelődési Egyesület, a Sátoraljaújhelyi székelfő, az abaúji és zempléni hagyományokat ápoló Kazinczy Ferenc Társaság, a moldvai magyarok iránt érdeklődő embereket összefogó Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület, s Balassa Iván mindig tudatosan törekedett arra, hogy ezeknek a társulásoknak tartalmas működéséhez tanácsaival, javaslataival, ötleteivel rendszeresen hozzájáruljon.

Balassa Iván minőségileg kiemelkedő, méretében is átlagon felüli munkásságát nem nélkülözheti a magyar és a nemzetközi tudományosság: műveit gyakran idézik, tisztázó eredményeit széles körben hasznosítják. Munkatársai, tisztelői, barátai azonban nemcsak az alkotásokat, hanem az alkotót is elismeréssel illetik, s emlékezetükben sok derűs beszélgetést, izes anekdotát őriznek az együttlétek szép óráiból. Sokan felkeresték őt vízivárosi otthonában a kis haza különböző tájairól s a határokon túlról is, s ő is ellátogatott mindenféle megtalálható barátaihoz. Ezért Balassa Iván jelenléte nemcsak a tudományos életben, hanem sokunk hétköznapijaiban is nagyon hiányozni fog. Mégis hálát kell adnunk a Teremtőnek, hogy egy tudós gazdag életművével, egy segítőkész ember életpéldájával ajándékozta meg a magyarságot. Most már elpihent – ahogy az általa is tanulmányozott református sírjelek hagyományos felirata hirdeti – „A boldog feltámadás reménye alatt”. Mi meg őrizzük emlékezetét.

Kováts Dániel

Búcsúbeszéd Bellon Tibor ravatalánál*

*„Látjátok feleim, egyszerre meghalt
és itt hagyott minket magunkra. Megcsalt...”
(Kosztolányi Dezső: Halotti beszéd)*

Nehezen mozdul a gondolat, még költői segítséggel is; elcsuklik a hang, amikor búcsúzni kell Tőled, Tibor, kedves Barátunk, Kollégánk, kedves Tanár Úr! Az első fájdalomban leírt szavak közhelyesnek hatnak, üresen hangoznak. Nehéz fölocsúdni a nem várt hír okozta megdöbbenésből. Hogy nem Te vársz csütörtökönként a Tanszéken. Együtt sírunk a Tieddel, veszteségünk nagyságát próbáljuk felmérni.

Pár napja még együtt örültünk elkészült doktori értekezésednek, együtt terveztük a jövőt, együtt próbáltunk megoldásokat találni a Tanszék napi gondjaira, s együtt reméltük a jó, a megnyugtató megoldásokat. Együtt örültünk a nagyszámú diákköri pályázónak. Jó volt látni, mily nagy örömmel tölt el hallgatód, a „szegedi hallgatók” sikere. Büszke voltál, hogy mind többen jutnak múzeumi álláshoz, és örültél a sok szegedi doktorandusznak. Nagy részed volt a sikerben. Szeretted tanítani. Szeretted hallgatódait. És hallgatód, kollegád is viszont szerettek, megbecsültek Téged. Jó volt tudni, hogy ezt Te is látod, érzed. Még csak egy éves a 60. születésnapodra kiadott köszöntő kötet. Vezetésed alatt Tanszékünk a nyugodt munka szigete lett.

Pályád egyenletesen ívelt. Szakmai elismertséged, és persze ezzel párhuzamosan munkád, elfoglaltságod is nőtt. Sokat és sokfélét vállaltál. Túl sokat, talán. De ki mondja meg, hogy hol a határ a felelősség, a megbízhatóság, a hűség, a segíteni akarás és az önsorsrontó túlvállalás között? A pályát szolgálatnak tekintetted. Példát adtál szakmai tisztességből, módszerességből, hűségből.

Kutatási témádnak megfelelően hidat vertél diszciplínák között. Azért is állnak itt sokan kollegád, barátaid más tudományágakat képviselve.

Mindketten kunságiak lévén, visszatérő téma volt Karcag, Kunszentmárton, a múzeum sok-sok ügye, terve. Hiszen tudásod, energiád megosztottad. Eledet felét a Tanszék, másik felét pedig a karcagi múzeum, Karcag jelentette. Igazi hazád azonban tágabb: az egész magyar glóbusz. Otthon voltál a Muravidéktől az Ung-Latorca tájáig, az Őrségtől a Székelyföldre. Szakmai tudásod, helyismereted néprajzi filmek tucatjai őrzik. A legkedvesebb talán a Tiszáról, amelynek életmódot és gazdálkodást meghatározó szerepét hosszú évek óta módszeresen, újszerűen kutattad, s amelynek vizét most jelképesen magaddal is viszed.

Oktatóként, kutatóként, magyarként, népben és nemzetben gondolkodtál. Még akkor is, ott is, a múltban és jelenben, ahol és amikor ez tiltott, túrt, vagy éppen megmosolyogtató volt. Toleráns voltál azonban minden más nézettel szemben. Egyéniségedből fakadt a költészet, a zene szeretete, a harmónia-keresés, a konfliktusokat feloldó igény és képesség, mert biztos, hogy a szerető családi háttérrel, lelkedben is béke, harmónia volt. Te voltál a megtestesült derű, segítőkészség, vidámság. Az évődésre, a tréfára mindig kész és kapható barát. Az Úristen Téged jókedvében teremtett. Köszönjük, hogy rövidebb-hosszabb időre nekünk is adott. S most magához szólított. Hiányodat csak ezután érezzük majd igazán.

S akik itt állunk ravatalodnál, mind tudjuk, hogy ezek a szavak nem a kötelező „de mortuis nil, nisi bene” udvariassága. Mind igazak. Mert ilyen emberek is vannak. Vagy csak Te voltál ilyen? Vannak pótolhatatlan emberek.

Megcsaltál Tibor. Megelőztél bennünket. Most előttünk jársz. Példáddal segíts elgondolkodni életünkön, feladatainkon. És segíts helyet készíteni nekünk, utánad jövőknek a másik világban, hogy a Te belső derűddel és hiteddel fogadhassuk kapujában sokszor felhangzó tréfás-komoly köszöntésedet: Laudetur Jesus Christus. In aeternum. Amen. Tibor, Tanár Úr, kedves barátom – nyugodj békében!

Barna Gábor

* Karcag, 2002. október 3.